

SZERKESZTŐSÉG: BUDAPEST, IV. PÁPNÓVELDE-UTCA 8. Telefon száma 788.

EGYETÉRTÉS

EÖTVÖS KÁROLY FENYŐ SANDOR

KIADÓHIVATAL: BUDAPEST, IV. PÁPNÓVELDE-UTCA 8. Telefon száma 706.

Tisza Kálmán meghalt

Tisza Kálmán meghalt. Egy pillanatig se jusson eszünkbe reája is a banális mondat alkalmazni: De mortuis nil, nisi bene.

Mégis most abban a pillanatban, mikor ő is az örök pihenés révében kötött ki, nem úgy hat-e ránk ez a halálhír, mintha egész nemzedékünk küzdelmeiben egy nagyon eleven mozgató erő szűnt volna meg működni és helyéről nagy üresség tátongana felénk?

How many volt igazában az ő nagyságának mérete és eleme? Ezt sokáig ne-

héz lesz tárgyilagossá bizalommal megállapítani, mert az ő emleke korai is, sokáig fogunk tuszni a pártok kedvezése és haragja. Biztosan hihetjük azonban azt, hogy a teljes lezáródott megóvott fejlődésével, csakis a körülményekhez folyton alkalmazkodó elvtelen opportunizmussal lehet biztosítani? Értette korát, ismerte az embereket, tudta kezelni a parlamentet és tudta kezelni a nemzetet is.

Hát ez épen az a vitapont, melyet ma a pártok esatájának füstje teljesen elborít. Mi, a kik a magyar nemzet önállóságát és szabadságát valljuk az egyedül jogosult politikai ideáknak, mi mindenkori sulyosan ezeket az ő kormányzati rendszerének hátrányait és veszedelmét. A mit mi eleinte elszárgeltelen hirdettünk, ma már láthatóan megnyerte a közélet szankcionálta. Hosszan, szívesen fentartott hatalmával oly szinben tört fel végül a közélet előtt, mintha Metternich államférfi típusa újult volna meg benne — alkotmányos kiadásban. A kormányzati stabilitás mindenképp! Ez volt rendszerének bevallott, sőt büszkén hirdetett alapszámja, szakasztott úgy, mint az osztrák abszolútizmus egykori hírhedt kancellárjának. Tisza Kálmán elhagyta alkotmányos alapját az állandó kompakt parlamenti többséget kereste és ezt az alkotmányos életben teljesen jogtalan eszköz alkalmazásával meg is tudta szerezni.

Virágvasárnapra virradó hajnal elmúltával megváltozott a halál szenvedéseitől Tisza Kálmán, Magyarország volt hatalmas miniszterelnöke. Két napon át viaskodott a halállal a hetvenkét éves aggyastján. A vézna, látszólagosan gyenge szervezete ősz államférfiában sok volt az életérő. Vívódtól a halállal sokáig, míg végre győzedelmeskedett a halandó szervezeten a kór, a mely ágyba döntötte és sirba juttatta innamár a magyar történelem áttört Tisza Kálmán.

Saladott szívvel, keserűséggel eltelve fejezte be életét. Meg kellett érnie azt, hogy ő, a kinek népszerűségétől visszhangzott egykor az ország, a ki minden hatalmát a maga kezében összpontosította, a ki másfél évtizeden át a maga akaratán kívül nem ismert el más akaratot ebben az országban, csaknem elfeledte, hatalom nélkül maradt, elejtve még szülővárosának polgársága által is. A hatalmas nagy párt, a melyet megalkotott és a melyet a saját képre formált át, züllésnek indult. Bevonult oda azok, a kik esküdt ellenségei voltak neki mindvégig. Akkor is, a mikor barátai jobbot nyujtva jöttek be a szabadelvű párt fényes helyiségeibe, hogy ki- sorítsák onnan a régi lakókat.

Tisza Kálmán született 1830 december 10-én egy a hetvengy éves kort meghaladta. Atyja Tisza Lajos, anyja Telesi Julia grófnő volt. Nevelését Tisza Kálmán atya különös gondja alatt, nála előbb testvéréről, Lászlóval együtt otthon a szülői háznál nyerte és annak vezetése alatt Széchy Pálra bízta. Az erős magyar szellem, mely a geszi magyar unvártak jellemvonása volt, a Tisza-féle nevelésben is érvényesült. Tanulmányainak befejeztével, 1848-ban, Tisza Kálmán a vallás- és közoktatásügyi miniszteriumban lett számfelviteli, majd csakhamar rendes segédfogalmazó. Mikor a kormány a szabadságharc alatt Debreczenbe tette át székhelyét, Tisza Kálmán, akkor már mint fogalmazó, szintén odament.

A szabadságharc leverése után az ifjú Tisza testvérrel együtt külföldre ment és másfél évet fordított a külföldi politikai és gazdasági viszonyok tanulmányozására. Különösen szorgalmasan látogatta a berlini egyetem, majd hazatérve, a családi bírtoknál gazdálkodásnak szentelte az idejét. Az 1855. évben a nagyszalontai ref. egyházmegye se gégondnokává választotta, a mely állást már az atya is viselte. Ez volt első jelentékenyebb szerepe az ev. ref. egyházban, de ekkor kezdődött nevezetesebb szerepe egyebek is, úgy, hogy a neve egyszerre népszerűvé és ünneplélté lett.

Az 1859. szept. 1-én kiadott pápens, mely a protestáns autonómiait gyökeresen megtagadó intézkedéseket tartalmazott, ellenszempölésre hivat ki a protestáns egyház intéző körét. A reformátusok tisztántúli egyházkerületbe még azon év őszén Debreczenben tartott közgyűlésen napirendre tűzte a szerelmes rendelt tárgyalást. A visszatartásának egyházi részről Balogh Péter, világi részről Tisza Kálmán voltak a leghatározottabb szószólói. Ugyanily értelemben szólt fel Tisza a következő év január 11-ki gyűlésen, a midőn szintén minden engedély, vagy egyezkedés határozatát visszautasította. Ezt az egyházkerület a magáéval is tette. Felekezeti különbség nélkül mindenki tudta, hogy a protestáns egyház szabadsága ellen intézett támadás csak befőzés az alkotmány teljes megsemmisítésére irányuló törekvésnek és Tisza Kálmánban az ő akkori bátor föllépéséért az alkotmányosság rendületlen bajnokát tisztelték.

A hatalom megalakult az ifjú Tisza testvérrel, a melynek Kineveztek Biharvármegye főispánjává, de ő azt nem fogadta el. Történt ez 1860-ban. Ugyanabban az évben nősült meg Tisza, nőül véve Degenfeld-Schomburg Imre gróf leányát. Illetik meg anyja részéről a Telekiekkel, Bánffyakkal, Bethlenekkel, most neje részéről a Karolyiakkal, Podmaniczkyakkal, Odessalchikakkal jutott családi összeköttetésbe.

Az 1861-iki országgyűlésre Debreczen első kerületé választotta meg egyhangyán képviselővé és ezután egybegyűlt képviselők a ház második ülésén, április 9-én, őt választották meg első alelnökké. A megalakult országgyűlésen, melynek legfontosabb tárgya az országgyűlést megújító trónbeszédre adandó válasz volt, két nagy párt állott egymással szemközt. Az egyik, a Deák Ferencz vezette alatt álló felirati párt, a másik, főleg Telesi Lászlóval a határozati párt volt. Az egyik felirat, a másik határozat alakjában kívánta közölni a királlyal az ország óhaját. Telesi tragikus halála után a párt vezetését Tisza Kálmán vette a kezébe és annak nézetét ő tolmácsolta és védte a tárgyalás folyamán. Az ismét beállott privátvívórságot (1861—65), Tisza tevékenységét nem zavarhatta meg és ekkor a parlament helyére a saját használatául az eskümentés a terjesztésre. A Hon és a Magyar Sajta című lapokban megjelent vezércikkeket, melyek a földi levelek cím alatt láttak napvilágot, a gazdaság, kereskedelem, agrar legfontosabb kérdéseit, valamint a parlamenti felelős kormány és vármegyei rendszert összefüggőleg vizsgálta és megvitette. A nagyfontosságú tárgya 1865-ben ismét visszatért a Parlamenti felelős kormány és megyei rendszert című önálló riportban is elmondta nézetét, melynek tartalma röviden ez:

Nemhogy összefüggőleg lennének, de sőt ha jó szervezettel, kiképzéssel egymást, mindenképpen ellensúlyozza a másiknak minden más viszony között nyilvánuló hibáit, pótolja hiányait.

Midőn aztán a koronát különböző Deák Ferencz husvői cikkeknek hatása közelebb hozta a nemzethez és a királyi leirat az országgyűlést 1865 december 10-ére ismét összehívta, Tisza Kálmán megint Debreczenbe választotta meg képviselőjének és ezen a nevezetes országgyűlésen Tisza Gyözy Kálmánnal együtt a balkezőp vezére volt.

Befolyása és tekintélye 1867-68 mindinkább emelkedett és nem csökkentette azt az meghasonlás se, mely pártja kebelében a delegációba való belépés miatt merült fel és a melynek az orvoslására Tisza 1868. márczius 17-én Nagyváradra értekezletet hívott össze, melyen megalkották a bihari pontokat.

Tiszának és pártjának jelentékeny érdeme volt abban, hogy az országgyűlés a német-francia háborúval szemben a semlegeséget mellett foglalt állást, a mely tény világtörténelmi fontosságú. A nemzetiségi törvény is az ő szellemének a belpárti viselői magán.

Az 1874. évben Gyözy Kálmán belépett a kormányba és már most Tisza Kálmán egyedül vette kezébe a balkezőp-párt vezetését. 1875. február 3-án tartott beszédek hatása alatt a Bittó-kormány lemondott és az 1867-iki közönyi alapon létrejött a Deák-párt és a balkezőp közt a hűres füzös. Akkor mondták Tisza Kálmánról, hogy szíve akasztotta a bihari pontokat.

Igy alakult meg 1875 márczius 3-án az egyesült szabadelvű párt, melynek kormányában Tisza Kálmán a belügyi tarczát fogadta el. Báró Wenckheim Bélnak kevesebb később történt lemondása után őt ismét, 1875 október 2-ikan miniszterelnökké.

Tizenöt évén át — 1890-ig — ő volt a kormány-elnök, de e mellett volt egy ideig belügyi, a királyi személye körüli és pénzügyi miniszter is. Miniszterelnöksége alatt kormányba nem egy megmozdításnak, nem egy viharoknak volt kitéve. Az 1877. év-

szak a haza, a nemzet iránti hűségben nöhet fel s az igaz szabadelvűség zászlaja alatt foglalhat helyet a közéletben és a közéletben is.

Gesz, 1901. július 22.

Tisza Kálmán.

Apróságok Tisza életéből.

A koplós özeget. Tisza Kálmán a husvéti lénepéket rendszerint leányánál, báró Ravánszky Belánéval látogatta Sajó-Kassán. Egy környékbeli nyugdíjas özeget asszony valahogy keresztül tudta vinni, hogy Tisza miniszterelnök az ő kérelmét husvéti üdülése közben a sajkakazi kastélyban hallgassa meg. A gyászruhába öltözött özeget a miniszterelnök elé járult és évi nyugdíjának felemelését kérelmezte.

Segítsen rajtam, kegyelmes ur — mondá — mert nyomorok, koplalok. Tisza Kálmán gyanakodva nézett végig a föl megtermett asszonnyal, aztán szíraz bonhomival jegyzte meg:

Kérelmét tumom méltányolni, de engedje meg, hogy kifejezzem ama hitemet, hogy az ön testi állapota nem árulja el a koplalást. A tréfás tónus bizalmassá tette a szókimondó asszonyt is.

Ne tessék a látzat után itélni, kegyelmes ur. Hiszen a kegyelmes urnak mindene megvan, a mit csak szeme-szája megkíván. És mégis úgy néz ki, mintha a lélek csak hálni járna beleje.

Tisza Kálmán rögtön ríposított: Asszonyság! Az ön igazsága is csak látszólagos igazság. Mert arra van elég eset, hogy jólétben levő ember sovány. De a koplalásból még senki sem hizott meg.

Hungaroban. Az öreg Csánady Sándor tudvaleg nagy ellensége volt Tiszának. De azért folyton leste minden szavát, hogy abba beleköthessen. Egy ízben, a mikor Csánady rettenetesen lehaárulózta Tiszát, a beszéd után Tisza azonnal fellépett, hogy reflektáljon az elhangzott — többi beszédekre. Csánady bácsi szentül hívén, hogy a miniszterelnök most ő velem fog polemizálni, kezelt fölére tette, de még így sem hallotta jól a gyengehangú Tisza szavait. Mérgesen rávált:

— Hangosabban.

Tisza Kálmán utolsó irodalmi munkája.)

Igen nehéz és — érzem — örömet felülmuló feladatot ruháztott rám a „Magyarország vármegyéi és városai” tisztelt szerkesztősége, midőn felszólított, írjam meg az előzőtt azon kötethez, mely Bihar vármegye monográfiáját tartalmazza.

Megkísértem mégis, mert tudom, ninces az a gyenge, vagy épen nem sikerült előző, melyet én nagy irodalmi vállalat értekenek, tekintélyének árthatna és mert bevallom, lelkemnek jól esik mondhatni pár szót ezen megközi, mely — miután akkor még Nagyvárad nem volt külön törvényhatóság, de negyfelét öszve, közigazgatásilag teljesen Bihar megye része volt, — szülő vármegyém.

Ezen megváltó regente; — természetesen nem hivatalosan és nem is komolyan — sokszor Biharvármegye névzetek.

Lehet, főoka ennek az volt, hogy azon időben Bihar tartott az ország legnagyobb vármegyéjének s azt hiszem, az is volt addig, míg területileg Debreczen is hozzá számították: de meggyőződésem szerint lehet erre más indokot is találni.

Bihar vármegyében igen sokat fel lehet találni azokból, a mik magyar hazánk egyes részeiben először találhatók.

Bél, Belényes vidékén az erdélyi határ felé ott vannak a magas bércek részeit óriás erdők által borítva, részint ott, a hol az erdő el lett pusztítva, rideg sziklakkal tarkítva s rejtve gyomrukban ézekeket és kőszent. Még csak érdékes barlangok sincs hiány.

Nagyváradról kiindulva, az Ermelecken keresztül, egészen a Szilágyiságig nyulnak el az apróbb hegyek, jóformán csak dombok, melyeken sok jó bor termett s e között az Ermelecken a híressé lett bakator.

Nem hiányoztak akkor a Sebes-Körös és a Berettyó által alkotott mocsarak sem és ma is gyönyörűkedti a szemet a délibábos sárgás színe.

zöldelő kaszálójával, legelővel és szántóföldjeivel, melyeknek egy része vetődik az Alföld legjobbjával, míg másik része szikes vegyületi vagy egészen homok-talaj.

Ha valaki akár a békésmegyei, akár az aradmegyei határtól, akár Nagyváradról, a debreczeni irányba néz, még csak szót érdemlő halom sem akad előle! Szóval, egy nagy síkság terül el szeméi előtt, egészen a nagy tokaji hegyig, mely úgy mered fel a magyar Alföld szélén, mintha a természet óriás határdombul tette volna oda, a magyar Alföld és a Földtől közé.

Az a megye lakosságát nézzük, a szerben és rutinnon kívül, feltaláljuk mindazon nemzetiségeket, melyek e hazában laknak.

Nagy számban vannak az unitus és diszunitus egyházhoz tartozó románok, csekély számban a szorgalmas svábok és igen kis számban a katolikus tótok, de ezeken száma néve is felelte át a magyar földiméves nép, mely e szerint, hála érte istennek, a megye lakosságának többségét alkotja.

E néppel érintkezve, köztük lakva, töltöttem el gyermekkorom és ifjúságom legszebb éveit.

Majd szélesebb körben folytattam az érintkezést, midőn mint a nagyszalontai ev. ref. egyházgyűlésnek, megfiglatozatlan az egyes egyházakat és azok iskoláit.

Eközben már kezdtem megismerni a magyar népet, tul Bihar megye határain is, mire később, ugy egyházi, mint politikai téren, működésem által, folyton több és több alkalmam nyúlt.

Igy érlelődött meg bennem az a meggyőződés, hogy nincs nemzet, nincs népjaj, a melynek a miveltetés magasabb fokára nem emelkedhetett tagjai, annyi józan észszel, oly időtö tehetéssel bírnának, mint a magyar földmivesteknél milliók, kikben e mellett megvan a nemzeti érzéket, a hazához való ragaszkodás és a nehéz viszonyok között sokszor nagyon szükséges óvatosság is.

Mindenen tulajdonok kiténő mértékben megvannak Bihar megye magyar népében.

Ilyen lévén az ország magyar népe, ha a nemzet nagyobb miveltetésű osztályait hiven teljesítik hazájuk s a nemzet iránti kötelességüket, kétségtelennek tartom, hogy megtalálják a

kelő támogatást s a magyar állam s a magyar nemzet fennállása és felvirágzása biztosítva lesz minden körülmények között.

1848. előtt mágnás igen kevés lakott Bihar megyében s így az ügyek vezetése majdnem kizárólag a nagyobb és a közép bírtokú nemesek kezében volt.

Dacára a megyében levő nagy uradalmaknak, szép számmal voltak középbirtokú jeles családok, melyeknek tagjai a közigyűk intézésében buzgó részt vettek, s gyakran mint vezérényiségek tüntek ki.

Csak a közügyeket, tekintve, ezek is bírtok ugyanazon gyengeségekkel, de kitűnő mértékben azon jó és nemes tulajdonokkal is, melyek osztálytársaiknál más megyében voltak észlelhetők.

A pártoskodás főleg a 30-as évek vége felé és a 40-es években nagy erővel tört ki itt is és az itteni személyi viszonyok következtében, a vitaközös igen gyakran személyeskedéssé lett, mihez hozzájárulván az ilyenkor soha el nem maradó gyanúsítások is, a két párt mihamar mint két ellenséges tábor állott szemben egymással és még a társadalmi téren is lehetetlené vált a barátságos együttélés.

De azután, midőn az 1848-iki események bekövetkeztek, nemcsak a lelkesedés első idejében, de azután is, midőn már megindult az aknamunka és a nemzetiségiek lázadásá kezdett vette, nem akadt senki, ki magát a haza, a szabadság ügyével ellentétbe helyezte volna; a legnagyobb rész, bármelyik pártba tartozott is azelőtt, híven szolgált a haza ügyét, s az, a ki ezt nem tehetette, visszavonult, elítélte azokat, a kik a nemzet ügyével ellentétbe helyezték magukat.

Midőn pedig ránk szakadt a nagy katasztrófa, követe az ostromállapot s azután az abszolút kormány által, akadtak ugyan mindkét régi párt tagjai közül olyanok, kik mint fegyvesek elhullottak, s voltak olyanok, kiket a csatládfenntartás kötelesség kényszerített az általuk is gyűlölt rendszer alatt szolgálni; de a megyei intelligenciának nagy zóme, a régi pártviszonyok külbőlése nélkül, híven teljesítette hazafü kötelességét, bár némelyek családjuk fentarthatását is veszélyeztették. A gyűlölködések, a személyeskedés ezek között teljesen elmaradt.

Igy történt azután, hogy a volt konzervatívok — másnéven Tisza Lajos-pártiak azon része, mely a haza szent ügyéhez hű maradt — épen oly érdeklődéssel és részvétellel voltak általában, a hazatárlóknak lettek s ezek közt a biharmegyeiek, s mindenképp feltétlenül iránt, mint azok, kik a Bethy-pártiak voltak annak idején tagjai és viszont a volt szabadelvű, másnéven Bethy Ödön-párt hasonló igaz, hazafias, jészei tagja: Jakab Mihály, Lukács György, Csengery Imre, Zilahy Lajos és mások, mind a legnagyobb elismeréssel szóltak Tisza Lajos hazaságáról, látva, hogy minden kinyilatkoztatás dacára visszautasította, nem alkotmányos kormány alatt, bármint általában is szolgáljon.

Ezen előzmények tették lehetővé, hogy 1860-ban és 1861-ben a régi pártviszályok teljes elsimulásával, Bihar megye összes értelmisége — alig egy-két kivétellel — egy pártta tömörüljön, a hazai, a nemzeti ügy védelmére; így lett lehetővé azután az is, hogy midőn 1867-ben az alkotmányos élet természetesen létrehozta a pártokat, azok nem az 1848. előtti pártoskodás folytatására alakultak, s a vitaközös a megyegyűléseken a tárgyilagoss megvitatás korlátai között maradván, a társadalmi jó viszonyok a különböző pártok tagjai közt soha meg nem zavartattak.

Talán nem volt felesleges ezeket elmondani, mert nézetem szerint ezek megérthetővé teszik a Bihar megyéről szóló nagybecsű munkánknak némely részét.

Merem mondani: senkinek sem lesz oka sajnálni azt az időt, melyet ezen kötetnek egészben áttanulmányozására fog fordítani és meg fogja látni, hogy ha Bihar is épen úgy, mint a többi, csak egy megye és nem ország, olyan megye, mely a hazai történelem egész folyamán szerepet játszott és pedig mindig a hazai és nemzeti ügy szolgálatában.

Igy legyen ez jövőre is és hiszem, biztosan így is lesz, mert a régi középosztályban támadt házagok pótlója máris részben és pótolni fogja mind jobban a polgári elem, mely itt — működék az bármely életfolyán, tarozzék bármely felekezethez, még ha nem tisztán magyar eredetű is, nem kényszerítve, de saját belátása és érzelmei következtében —

